

Lezing Barbara Oomen tbv 50 jaar Liga voor de Rechten van de Mens

Amsterdam, 28 oktober 2022

Geachte aanwezigen, beste mensenrechtenmensen,

Hartelijk gefeliciteerd met de verjaardag van de Liga. Al 50 jaar inzet voor de mensenrechten in Nederland. Opgericht in 1972, met al missie mensenrechten in Nederland. Wat is er in die 50 jaar toch veel gebeurd, ook in Nederland. Waren mensenrechten in Nederland vooral exportproduct, dat is nu niet meer het geval (hoewel de kabinetsreactie op ons AIV advies anders doet vermoeden). Nederland committeerde zich aan de sociale en economische rechten, de vrouwenrechten, de kinderrechten, de rechten van de mensen met een beperking. Er kwam een College voor de Rechten van de Mens, mensenrechteneducatie werd onderdeel van het curriculum, vaak met enthousiaste en volhardende steun vanuit de Liga.

Toch is er nog genoeg te doen, en mensenrechtenmensen zouden dat niet zijn als wij het daar niet over zouden hebben. Het allerbelangrijkste, wanneer je spreekt over mensenrechten in Nederland, is volgens mij de zoektocht naar een deur om op te kloppen. De minderjarige vluchteling moederziel alleen. De migrant die uitgebuit wordt in een slagerij. De man die maar geen huis kan vinden. Je kunt rechten hebben, maar je moet ze ook kunnen halen. Ergens op de deur kunnen kloppen. Voor iedere rechthebbende moet er ook een verantwoordelijke zijn voor het verwezenlijken van die rechten. Juist daar zien wij in Nederland structurele problemen. Ik wil er drie van uitlichten, drie deuren die er niet zijn: die van de Staat, die waar het gaat om sociale en economische rechten, en die van een grondwettelijk hof.

Een deur om op te kloppen. Dat zou natuurlijk allereerst de Staat moeten zijn. Eerst de rol van de *staat*. Geen betere illustratie van de staat van de rechtsstaat dan de Kinderopvangtoeslagenaffaire. Het onderliggende probleem is, volgens mij, een gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel voor het respecteren, beschermen en verwezenlijken van mensenrechten als gevolg van decennia neoliberalisme. Een voorbeeld is het nieuwe begin van de onze Grondwet. Wie weet hoe deze luidt? De Grondwet waarborgt de grondrechten en de democratische rechtsstaat. *De Grondwet. Niet de overheid*. Dit terwijl verdragen

eigenlijk contracten zijn, tussen meerdere landen, waarin de Staat der Nederlanden Aangesproken op deze verantwoordelijkheid wijst de Nederlandse staat omhoog, opzij of naar beneden. *Omhoog*, naar Brussel of de Verenigde Naties. Daar komen de stikstofnormen vandaan, daar klinkt de roep om de strijd tegen racisme, daarvan moeten wij actie ondernemen in relatie tot de klimaatcrisis. Het feit dat de Nederlandse Staat zelf die afspraken maakte wordt daarbij dan gemakshalve vergeten. *Opzij*, ook steeds meer. Terwijl de overheid in de afgelopen decennia steeds meer publieke taken bij uitvoeringsorganisaties neerlegde : neem de opvang van vluchtelingen. Nederland heeft, met het vluchtelingenverdrag en andere verdragen, afgesproken dat niemand teruggestuurd wordt naar een land waar zij gemarteld kunnen worden, of voor het leven moet vrezen. Dat mensen recht hebben op een dak boven hun hoofd. Waar dat mis gaat wordt gewezen naar het COA terwijl het voldoende toerusten van het COA een verantwoordelijkheid is van de Nederlandse staat. Ook wijst de centrale overheid, bijvoorbeeld ook in dit voorbeeld, steeds meer *omlaag*, 'naar beneden' (hoewel de term nauwelijks accuraat is). Bijvoorbeeld naar gemeenten. Het is een beweging die ik zelf in de afgelopen jaren niet alleen enthousiast heb gevolgd, maar ook enthousiast heb gesteund. Toch zijn er nadelen: denk aan de situatie in de jeugdzorg. En de grote verschillen in toegang tot voorzieningen tussen gemeenten. Op het moment dat de overheid zich niet verantwoordelijk voelt voor het recht van iedereen in Nederland, waar diegene ook woont, op toegang tot een woning, tot zorg, tot onderwijs, tot gelijke behandeling in relatie tot al die zaken – niet zelf de deur vormt, maar steeds doorverwijst – is er een problematische situatie.

Een deur om op te kloppen. Het gebrek aan een deur om op te kloppen geldt in Nederland vooral waar het gaat om de sociale en economische rechten. Op zorg, op onderwijs, op adequate huisvesting. Het zijn allemaal rechten, ze staan in verdragen die Nederland tekende, maar juist deze rechten, juist in Nederland, halen is ingewikkeld. Hoe zit dat? Dat heeft te maken met het verschil in de formulering van de sociale en economische grondrechten in de Grondwet en in verdragen. Onze grondwet heeft het vooral over zorgplichten: voor voldoende werkgelegenheid (art. 19), voor de bestaanszekerheid en de spreiding der welvaart (art. 20), voor de woonbaarheid van het land en de bescherming van het leefmilieu (art. 21), voor de volksgezondheid en voldoende woongelegenheid (art. 22). Het recht op goede arbeidsomstandigheden, het recht op sociale zekerheid, het recht op een schoon milieu, het recht op toegang tot gezondheidszorg, tot huisvesting, tot onderwijs, staan elders. Bijvoorbeeld

in het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten. Of, voor specifieke groepen, in het Kinderrechtenverdrag of het VN-Verdrag inzake de Rechten van Mensen met een Beperking. Deze verdragen ratificeerde Nederland al lang geleden: het ESOCUL Verdrag in 1978, het Kinderrechtenverdrag in 1995, het CRPD in 2016. Maar terwijl Nederland zich op papier committeerde aan alle rechten in de verdragen, en deze ook heel langzaam hun weg in de jurisprudentie vonden, is er juist hier geen deur om op te kloppen. Dat komt omdat Nederland steeds niet de optionele protocollen ratificeerde, ondanks jarenlange beloftes om dit te doen. Dat betekent dat jij, als individu, als je geen zorg krijgt, geen woning, thuiszit en geen onderwijs krijgt, niet in hogere instantie naar Geneve, of New York kan stappen, om jouw zaak aan een VN-Comité voor te leggen. Dit is anders dan in het geval van burgerlijke en politieke rechten. Als de Nederlandse staat die schendt kun je sowieso terecht bij het EHRM maar ook bij de VN-comités die toezien op de naleving van die verdragen. Dit gebeurde bijvoorbeeld met de gelijke behandeling met zwangere zzp-ers. Voor sociale en economische rechten is die deur er niet. Het feit dat Nederland de relevante protocollen nog niet ratificeerde is, zoals velen hier aanwezig weten, een jarenlange zorg vanuit de mensenrechtenwereld. Binnenkort, in november, mag Nederland weer voor de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties verschijnen. Daar tikken de andere landen Nederland ongetwijfeld weer op de vingers, maar zo lang er vanuit Den Haag niet kritisch gekeken wordt zal dat tevergeefs zijn. Dit terwijl juist nu, in een tijd waarin kansenongelijkheid groter en groter wordt, de woningcrisis zoveel mensen treft en ruim 300.000 kinderen in Nederland in armoede leven.

Een deur om op te kloppen. Die is er in Nederland ook niet als het gaat om schendingen van onze Grondwet. Ooit verzamelde ik metaforen voor de Grondwet: een treurig boompje, gestold verleden, een oude dame die dringend een facelift nodig heeft. Dit alles valt te herleiden tot het feit dat de rechter in Nederland wetten niet mag toetsen aan de Grondwet. En dat het dus mogelijk is voor het parlement om wetten aan te nemen die strijden met die Grondwet. Dat er daarom nauwelijks constitutionele jurisprudentie is, of constitutioneel bewustzijn. Dit is natuurlijk al sinds 1848 zo, tot grote onvrede van Thorbecke: om hartstocht te mijden, brak zij de ziel – zo schreef hij over het toetsingsverbod. Nu flakkert hier, voor liefhebbers van de Grondwet, weer een klein lichtje: in die dramatische parlementaire nacht, waar het ging over het

toeslagenschandaal, werd een motie aangenomen met als doel het instellen van een constitutioneel hof. Dat is inmiddels afgezwakt naar Grondwettelijke toetsing, maar er gloort de mogelijkheid van opheffing van het toetsingsverbod. Wel gaat het dan meteen nog maar om de helft van de grondrechten. Dit terwijl juist de sociale en de economische rechten, zoals ik zojuist al betoogde, aandacht behoeven.

Een pleidooi dus voor een nadruk op het recht om je recht te halen. Een verantwoordelijkheidsgevoel voor mensenrechten vanuit de overheid. De mogelijkheid om ook waar het gaat om sociale en economische rechten je recht te halen. Internationaal, maar ook ingeval van constitutionele toetsing.

Leidt dat alles niet tot juridisering, tot politisering van de rechter, is de vraag die dan rijst. Mijns inziens niet. Ten eerste kijkt de wetgever waarschijnlijk net iets zorgvuldiger naar de rechtenkant van beleid en wetgeving als burgers de mogelijkheid hebben om ook op dit gebied recht te halen. Ook breder, zo zagen wij elders, leidt constitutionele jurisprudentie tot een verhoogd constitutioneel bewustzijn, met alle gevolgen van dien.

De Liga is al 50 jaar lang een organisatie die opkomt voor de meest kwetsbaren in Nederland. Dat werk is belangrijker dan ooit. Juist de nadruk op mogelijkheden om structureel ongekend onrecht aan de orde te stellen helpt dat werk. Mensen hebben rechten, burgerlijke, politieke, sociale en economische. Het is zaak ervoor te zorgen dat zij ze ook kunnen halen.